

Барсук М.А.

*кандидатка юридичних наук,
суддя*

Північний апеляційний господарський суд

СПЕЦІАЛЬНА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОСНОВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ

Постановка питання. Міжнародно-правові акти становлять особливу джерельну базу соціального захисту (далі – СЗ) суддів в Україні, що цілком закономірно, приймаючи до уваги те, що вони є джерелами соціального права України, враховуючи зміст міжнародно-правового регулювання СЗ суддів, а саме – відповідного комплексу міжнародно-правових механізмів, які відображають узгоджену волю суб'єктів міжнародного права (як правотворців), спрямовану на формування в міжнародно-правових актах правил, норм і стандартів про заходи СЗ суддів, що є обов'язковими до виконання усіма суб'єктами міжнародного права в цілому чи лише тих з них, які взяли на себе такі зобов'язання в соціальній сфері за відповідними договорами [див., напр.: 1, с. 66; 2, с. 129]. При цьому міжнародно-правова основа нормативно-правового забезпечення СЗ суддів може умовно поділятися на два типи: загальний та спеціальний. Загальний тип міжнародно-правових актів у сфері СЗ суддів поділяється на універсальний та регіональний підрівні міжнародно-правових документів, які регламентують права людини (зокрема, й соціальні) та СЗ людини загалом (включно й з тими, хто має статус судді). У свою чергу спеціальний тип міжнародно-правових актів у сфері СЗ суддів охоплює міжнародно-правові документи, які стосуються статусу суддів, особливостей реалізації цього статусу, а отже – прямо чи опосередковано регламентують соціальні права судді, а також його СЗ. З огляду на те, що за останні десятиріччя

в Україні відбулись масштабні судово-правові реформи, в яких недостатня увага приділялась питанню забезпечення соціальної безпеки суддів заходами СЗ (тобто, законодавець не ґрунтувався у рамках таких перетворень підходом, згідно якого забезпечення соціальної безпеки суддів є основою їх самостійності), слід констатувати потребу створення стратегічно-концептуального акту, в якому відповідні універсальні та регіональні норми будуть сприйматися як обов'язкові стандарти, яких необхідно дотримуватись при розробці та реалізації політики щодо забезпечення СЗ суддів в Україні. При цьому особлива увага в цьому питанні також повинна бути приділена і спеціальним міжнародно-правовим актам, в яких окреслюються ті чи інші аспекти соціальної безпеки суддів, що є питанням, якому не приділялась комплексна увага в соціально-правовому контексті.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. На сьогоднішній день спеціальна міжнародно-правова основа нормативно-правового забезпечення СЗ суддів в Україні ще не була предметом окремого наукового дослідження. Разом із тим, слід констатувати, що критичному аналізу норм цих міжнародно-правових документів вже приділяли увагу українські учені та дослідники, серед яких: Г.О. Бабенко [3], І.О. Білоус [4], І.Б. Іваночко [5], О.І. Потильчак [6], Б.О. Прокopenко [7], В.С. Сердинський [8], С.В. Чернота [9], І.В. Юревич [10] та ін. науковці. Ґрунтуючись на підходах цих та ін. учених

і дослідників щодо розуміння відповідних спеціальних міжнародно-правових актів, можемо уточнити сучасне розуміння змісту спеціального міжнародно-правового рівня нормативно-правового забезпечення СЗ суддів, як нормативного базису національного соціально-правового режиму СЗ суддів.

Відтак, **метою** статті є з'ясування змісту спеціального міжнародно-правового рівня нормативно-правового забезпечення СЗ суддів, як нормативного базису соціально-правового режиму СЗ суддів в Україні. Для досягнення цієї мети слід виконати такі завдання: 1) з'ясувати зв'язок спеціальної міжнародно-правової основи СЗ суддів із правовим механізмом СЗ та значення відповідних міжнародно-правових актів для сучасної доктрини СЗ суддів в Україні; 2) окреслити основні міжнародно-правові документи, які доцільно розглядати в якості спеціальної міжнародно-правової основи СЗ суддів, а також проаналізувати зміст таких актів; 3) узагальнити результати наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу. Щонайперше, слід зазначити, що важливість дослідження спеціальної міжнародно-правової основи соціального захисту суддів обумовлена тим фактом, що право на СЗ суддів – це важлива складова правоздатності кожного судді, що є одним з ключових елементів правового статусу працівника з вказаним статусом. Таким чином, слід зазначити, що: по-перше, регламентація засад належного набуття та реалізації правового статусу судді є прямим чи опосередкованим регламентуванням належної реалізації права на СЗ, а відтак – регламентацією кореспондуючих обов'язків держави і суспільства стосовно забезпечення соціальної безпеки суддів шляхом їх СЗ; по-друге, гарантування належного набуття та реалізації статусу суддів, а також стану незалежності суду (та самостійності суддів зокрема) – формує умови, за яких кожен суддя спроможний набувати доступ до системи СЗ та уникати стану соціальної вразливості, а у разі настання складних життєвих

ситуацій – своєчасно та з мінімальними соціальними ризиками виходити з таких ситуацій. Таким чином, можемо дійти висновку, що спеціальна міжнародно-правова основа СЗ суддів формує нормативний фон та чіткі координати для формування сучасної доктрини СЗ суддів в Україні, а також для ефективної дії та розвитку правового механізму СЗ суддів.

Групу зазначених документів складає ряд міжнародно-правових актів, основними з яких можемо вважати наступні:

По-перше, *Основні принципи незалежності судових органів*, схвалені резолюціями Генасамблеї ООН 1985 року № 40/32 та № 40/146. Важливість цього міжнародно-правового акту обумовлена тим фактом, що гарантії незалежності судових органів за своєю сутністю створюють умови соціально безпечного професійного та особистого буття судді (його сім'ї), а також дозволяє своєчасно та повною мірою вдосконалювати соціально-правовий режим СЗ суддів. Це пояснюється наступною логікою: оскільки держава, яка не зацікавлена в незалежній судовій гілці влади, також не зацікавлена в тому, щоб судді були СЗ, адже в такому разі вони будуть менш уразливими перед протиправними діями щодо узурпації судової влади іншими гілками влади; забезпечення незалежності суду – це гарантія СЗ суддів, хоча забезпечення соціальної безпеки суддів – це гарантія незалежності судової гілки влади.

У контексті, що нами розглядається, цей міжнародно-правовий акт набуває особливого значення саме через Додаток, в якому визначаються наступні обставини, що стосуються СЗ суддів. Так, у пунктах 1–7 Додатку Основних принципів незалежності судових органів окреслюється загальна сутність незалежності судових органів, а в пунктах 8 і 9 – гарантується свобода слова і асоціації суддів, що мають соціально захисне значення з огляду на той факт, що у разі забезпечення таких свобод кожен суддя матиме змогу вільно (без шкоди для незалежності суду та самостійності судді): висловлювати свою думку, зокрема щодо

достатності соціально-правового режиму СЗ, не боячись переслідування за свою позицію; створювати, брати участь та виходити зі складу професійних об'єднань, які можуть бути суб'єктами громадянського суспільства, котрі боротимуться за вдосконалення нормативно-правової та інституційної основи СЗ суддів. У п. 10 Додатку Основних принципів незалежності судових органів визначаються кваліфікаційні вимоги, здійснення підбору і підготовки суддів без шкоди для засади незалежності суддів, що також має соціально захисне значення, адже сприяє тому, що судді можуть приступити до виконання посадових обов'язків будучи належним чином підготовленими до цього, а отже матимуть змогу користуватись гарантіями принципу стабільності трудових правовідносин, реалізувати право на кар'єру тощо. У пунктах 11–14 розглядуваного документу окреслюються базові умови служби та термін повноважень, а таким чином на державу покладається обов'язок забезпечувати юридичну визначеність стабільності трудових відносин за участю судді, забезпечувати гідні умови праці кожного судді, що є сукупно є обставинами, які прямо впливають на рівень благополуччя та впевненості суддів у своєму професійному та позапрофесійному майбутньому. Також важливо звернути увагу на те, що в пунктах 16–20 Додатку Основних принципів незалежності судових органів визначається особистий імунітет судді, а також особливості притягнення судді до юридичної відповідальності, звільнення його з посади без шкоди для його самостійності, що сукупно також забезпечує суддям захист від неправомірного переслідування та гарантує їх незалежність під час здійснення посадових функцій, а отже – перебування у соціально безпечному стані.

По-друге, в контексті розглядуваного нами питання слід звернути увагу на *Бангалорські принципи діяльності судді 2006 року*. У цьому міжнародно-правовому акті окреслюються ключові засади, у відповідності до яких заснована належна діяльність суддів у право-

вій та демократичній державі. Насамперед, це принцип незалежності, що (як ми вже зазначали) гарантує соціально безпечні умови, за яких кожен суддя здатний приймати рішення незалежно від зовнішніх впливів чи тисків, а отже – жити та професійним чином розвиватися вільно від будь-яких втручань чи маніпуляцій з боку інших органів публічної служби, суб'єктів громадянського суспільства тощо. Також у Бангалорських принципах передбачено принцип об'єктивності судді, який має на увазі, що судді повинні розглядати справи справедливо і неупереджено, виходячи з об'єктивних фактів, права та правових законів, а отже – не створювати соціально небезпечних умов, за яких суддя не лише може порушити узгоджений із принципами права закон, зумовити втрату довіри суспільства до системи правосуддя та судової влади (відповідно, спровокувати погрози та напади на суддю, суддів інститут суду у відповідь на упереджені рішення), а й бути притягнутим до юридичної відповідальності, що є станом працівника зі статусом судді, що характеризується вкрай низьким рівнем соціальної безпеки (критичність цього рівня залежить від виду юридичної відповідальності, за умови, що у разі притягнення до кримінальної відповідальності суддя потрапляє у найбільш складну життєву ситуацію та втрачає гарантії СЗ судді у цілому).

По-третє, слід звернути увагу також на *Загальну хартію судді 1999 року*, що була концептуальним чином переглянута у 2017 році. У контексті питання, що нами розглядаються, важливе значення набувають положення Хартії не лише про зовнішню, але й внутрішню незалежність судді (статті 2 та 3), а відтак незалежність не лише від зовнішніх впливів та тисків з боку виконавчої та законодавчої влади, а також від внутрішніх тисків у системі правосуддя, що конкретизує рамки формування відповідної гарантії соціальної захищеності суддів, яка не може бути в цьому сенсі об'єктом маніпуляцій з метою позбавлення судді самостійності у здійсненні правосуддя,

що у такий спосіб формує вразливий стан судді, а також його сім'ї. Крім цього, також важливо наголосити на ст. 8 Хартії, в якій регламентується право судді на винагороду за провадження службової діяльності, а також особливі аспекти СЗ суддів. Зокрема, у ч. 1 ст. 8 Хартії вказується, що грошова винагорода судді повинна виплачуватись у такому розмірі (не повинен залежати від результатів роботи судді, результатів його діяльності та не може зменшуватись протягом проходження ним суддівської служби), який забезпечуватиме справжню економічну незалежність судді, а через це – відповідатиме гідності, неупередженості та незалежності судді. Соціальному ж захисту судді присвячується лише ч. 2 вказаної статті міжнародно-правового акту, що містить лише вказівку на те, що судді повинні захищатись гарантіями захисту від соціальних ризиків, пов'язаних із хворобою, материнством, інвалідністю, віком та смертю. Додатково у ч. 3 ст. 8 Хартії регламентуються окремі аспекти виходу на пенсію судді.

По-четверте, необхідно також звернути увагу на *Універсальну декларацію про незалежність правосуддя 1983 року*. У контексті ст. 1 цього міжнародно-правового акту суддя у своїй діяльності має бути спрямований на конкретну мету та на виконання відповідних функцій, що підтверджує їх роль у забезпеченні правопорядку та захисті прав громадян, а відповідно підтверджує позицію про те, що соціальний захист суддів має враховувати особливу роль, яку виконують судді у житті суспільства та держави. У статтях 2–8 Універсальної декларації окреслюється сутність незалежності судді та її базові гарантії, що (як ми вже раніше неодноразово відзначали) є край важливою гарантією соціальної безпеки суддів. Важливо звернути увагу на те, що у відповідному акті також додатково регламентуються основи соціально безпечного здійснення кадрової політики в системі правосуддя, а саме визначаються: кваліфікаційні вимоги до суддів та особливості їх обрання, професійної підготовки (статті 9-12);

стандарти призначення суддів на посаду (статті 13–15); терміни перебування суддів на посаді, суддівські імунітети та привілеї (статті 16-21); об'єктивно необхідні обмеження працівника, пов'язані із зайняття ним посади судді (статті 22–25). Також в Універсальній декларації визначаються ключові підстави мінімізації соціальних ризиків, які можуть підірвати рівень соціальної безпеки суддів, нівелювати заходи щодо СЗ суддів, а саме: особливості оскарження дій судді, якими порушено вимоги законності, притягнення такого службовця до дисциплінарної відповідальності, а також особливості звільнення суддів із посади (статті 26–31); обов'язок судді належним чином взаємодіяти з іншими суб'єктами процесуальної діяльності (ст. 37). Також важливо наголосити на тому, що в Універсальній декларації регламентується коло суб'єктів, які несуть повну відповідальність за адміністративну діяльність судів, а також визначення окремих адміністративно-правових аспектів роботи суддів (статті 32–36), а також закріплюється обов'язок інформування суддів про міжнародно-правові акти у сфері прав людини, які діють на території України (ст. 40).

По-п'яте, слід також виокремити *Європейську хартію про закон «Про статус суддів» 1998 року*, що на регіональному міжнародному рівні узгоджує викладені у попередніх міжнародно-правових актах принципи, норми і стандарти, що стосуються статусу судді, можливостей соціально безпечної реалізації цього статусу. Так, у цьому документі визначаються: загальні принципи нормативного упорядкування роботи суддів, а також відповідні обов'язки держави (розділ 1); загальні питання підбір, відбір, призначення та первинне навчання суддів (розділ 2); призначення суддів та їх незмінність (розділ 3); розвиток суддівської кар'єри (розділ 4); особливості притягнення суддів до юридичної відповідальності (розділ 5); винагородження за суддівську роботу та соціальне забезпечення суддів (розділ 6); припинення повноважень судді

(розділ 7). Важливо звернути увагу на те, що з метою правильного розуміння змісту положень цього міжнародно-правового акту також створено відповідну Пояснювальну записку, в якій розкривається сутнісний зміст положень цієї Європейської хартії, що унеможливає їх не виправдано широке тлумачення, а отже, сприяє тому, щоби відповідні норми слугували меті СЗ суддів в Україні та решті держав Європи.

Висновки. Отже, узагальнюючи викладене, можемо дійти висновку, що спеціальна міжнародно-правова основа СЗ суддів в Україні, охоплює низку універсальних і регіональних міжнародно-правових актів, які мають соціально-правове значення, сприяючи ефективному функціонуванню правового механізму СЗ вказаних працівників. Відповідний вплив цих міжнародно-правових актів на дію вказаного правового механізму обумовлений тим фактом, що норми цих актів сприяють зниженню соціальних ризиків в роботі судді, пов'язаних із особливостями набуття та реалізації правового статусу судді. Так, мінімізуючи посягання держави (органів публічної служби та посадових осіб законодавчої, виконавчої і судової гілок

влади) на незалежність суду та самостійність суддів, судді в Україні можуть бути впевнені в тому, що: питання набуття та реалізації суддями соціальних прав (також права на доступ до системи СЗ) не стануть предметом маніпуляцій з узялення судді чи суду загалом; в законодавстві СЗ судді (їх соціальна безпека у цілому) буде розумітись в якості гарантії незалежності суду та самостійності суддів; в законодавстві буде забезпечена юридична визначеність гарантій незалежності суду, які сприятимуть запобіганню відповідних соціальних ризиків, а також визначатимуться шляхи посилення соціально-правового статусу судді, що унеможливуватимуть потрапляння судді (також членів його сім'ї) в складні життєві ситуації та ін. Визнаючи важливість спеціальної міжнародно-правової основи СЗ суддів для належного функціонування механізму СЗ суддів, слід констатувати й те, що на сьогоднішній день вбачається потреба у тому, щоби на регіональному рівні (тобто, на рівні Ради Європи) був створений цілісний та комплексний міжнародно-правовий документ, який би визначав усі стандарти та норми забезпечення соціальної безпеки суддів заходами СЗ.

Анотація

Стаття присвячена з'ясуванню змісту спеціального міжнародно-правового рівня нормативно-правового забезпечення соціального захисту суддів, як нормативної основи соціально-правового режиму соціального захисту суддів в Україні. З'ясовується, що спеціальна міжнародно-правова основа соціального захисту суддів формує нормативний фон та чіткі координати для формування сучасної доктрини соціального захисту суддів в Україні, а також для ефективної дії та розвитку правового механізму соціального захисту суддів. Вказане обумовлене тим фактом, що в цих міжнародно-правових актах регламентується правовий статус суддів, а соціальний захист суддів – це важлива складова правоздатності кожного судді, що є одним з ключових елементів правового статусу працівника з вказаним статусом. Відтак, міжнародно-правове визначення засад належного набуття та реалізації правового статусу судді так чи інакше є регламентуванням належної реалізації права судді на соціальний захист, а також обов'язку держави і суспільства забезпечувати соціальну безпеку судді шляхом їх соціального захисту. Також в спеціальній міжнародно-правовій основі соціального захисту суддів гарантується належне набуття та реалізація статусу суддів, а також стану незалежності суду (та самостійності суддів зокрема), а отже гарантується формування умов, за яких кожен суддя спроможний набувати доступ до системи соціального захисту та уникати стану соціальної вразливості. На сьогоднішній день спеціальну міжнародно-правову основу соціального захисту суддів складають:

Основні принципи незалежності судових органів, Бангалорські принципи діяльності судді, Загальну хартію судді (переглянуту в 2017 році), Універсальну декларацію про незалежність правосуддя, Європейську хартію про закон «Про статус суддів» (також Пояснювальну записку до Хартії). У висновках до статті узагальнюються результати дослідження та вказується на потребу створення на рівні Ради Європи регіонального міжнародно-правового акту, який би визначав засади соціального захисту суддів в європейських державах, зокрема, й в Україні.

Ключові слова: міжнародне соціальне право, нормативно-правове забезпечення, право прав людини, соціальна безпека, соціальна держава, соціальний захист, соціальні права, суддя.

Barsuk M.A. Special international legal framework for the social protection of judges

Summary

The article delves into elucidating the essence of the special international legal framework aimed at bolstering the social protection of judges, serving as the normative foundation for the social and legal framework governing the protection of judges' rights in Ukraine. It is elucidated that the specialized international legal framework about judges' social protection furnishes the regulatory backdrop and precise guidelines for shaping a contemporary doctrine regarding judges' social protection in Ukraine, as well as for the efficient functioning and advancement of the legal mechanisms safeguarding judges' social welfare. This correlation arises from the fact that these international legal instruments delineate the legal standing of judges, with social protection forming a pivotal facet of the legal competency of each judge, constituting a fundamental aspect of the status of an individual holding such a position. Thus, the international legal delineation of the parameters for the rightful acquisition and exercise of the judicial status inherently entails regulating the effective realization of judges' entitlement to social protection, along with the corresponding obligation of the state and society to safeguard judges' social welfare through robust social protection measures. Furthermore, the special international legal framework for the social protection of judges ensures the appropriate acquisition and execution of judicial status, alongside safeguarding the independence of the judiciary as a whole, and the autonomy of judges specifically. Consequently, it guarantees the establishment of conditions wherein every judge can avail themselves of the social protection system and steer clear of circumstances that render them socially vulnerable. The special international legal framework for the social protection of judges comprises several key documents, including the Basic Principles on the Independence of the Judiciary, The Bangalore Principles of Judicial Conduct, the Universal Charter of Judges (revised in 2017), the Universal Declaration on the Independence of Justice, and the European Charter on the Statute for Judges, which also encompasses the Explanatory Note to the Charter. In conclusion, the article underscores the necessity of establishing, at the Council of Europe level, a regional international legal instrument delineating the foundations for the social protection of judges in European nations, particularly in Ukraine.

Key words: human rights law, international social law, judge, legal and regulatory support, social protection, social rights, social security, social state.

Список використаних джерел:

1. Мельник В.П. Міжнародно-правове регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю у сфері реабілітації та праці: теоретико-правовий підхід. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22). С. 63-67.
2. Швець В.О. Проблеми правового регулювання забезпечення стабільності трудових правовідносин: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2021. 445 с.
3. Бабенко Г.О. Європейські стандарти судоустрою й статусу суддів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 353-356. doi:10.24144/2788-6018.2021.04.61.

4. Білоус І.О., Іванцова А.В. Джерела правового регулювання доброчесності судді. *Grail of Science*. 2022. № 18-19. С. 81-84. doi:10.36074/grail-of-science.26.08.2022.11.
5. Іваночко І.Б. Матеріальне забезпечення суддів: міжнародно-правові стандарти та досвід України. *Сучасні тенденції розвитку міжнародних відносин: політика, економіка, право*: зб. наук. праць Міжн. наук. конф. (м. Львів, 17-18 листопада 2011 р.). Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. С. 50-53.
6. Потильчак О.І. Незалежність суддів як гарантія правової держави: міжнародний досвід. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 6. С. 44-48.
7. Прокопенко Б.О. Міжнародні стандарти добору кандидатів на посаду судді. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 356-359.
8. Сердинський В.С. Особливості призначення судді на посаду в контексті забезпечення його незалежності (крізь призму європейських рекомендацій). *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 31 № 2 (70) Ч. 2. С. 149-154. doi:10.32838/2707-0581/2020.2-2/29.
9. Чернота С.В. Роль стандартів та правил поведінки у професійній діяльності суддів. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 189-196.
10. Юревич І.В. Єдність статусу суддів: міжнародно-правові стандарти. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 78-83.